

Димитар ЉОРОВСКИ ВАМВАКОВСКИ
Институт за национална историја, Скопје
dljorovski@yahoo.com

ДЕЈНОСТА НА ГРЧКИТЕ „МАКЕДОНОМАХИ” ВО ОСМАНЛИСКА МАКЕДОНИЈА: МЕЃУ НАЦИОНАЛНИОТ МИТ И ИСТОРИСКАТА РЕАЛНОСТ

Abstract. – A systemic national historical narrative of the Greek “Macedonian Struggle” was created in Greek society, which in different periods of time was appropriately used for the benefit of the national interests of the Greek nation-state. The ultimate goal of this process was to create a perception and memory among Greek citizens of the linear development of Greek national history from the period of the War of Independence to modernity. Hence the Macedonian struggle was framed in Greek national continuity; it is presented in the form of an armed reaction of the patriarchist elements in Ottoman Macedonia, supported by the Greek state and the nationalist elements from the Kingdom of Greece and the island of Crete.

Key words. – Ottoman Macedonia, Kingdom of Greece, National myth, Makedonomachoi, Pavlos Melas.

ВОВЕД

Во историската наука најчесто е потребна одредена временска дистанца и користење на соодветна научна методологија за да се разберат вистинските пораки од одредени настани и манифестации. Во тој контекст, грчкиот историчар Василис Гунарис, присетувајќи се на училишните денови и манифестациите поврзани со историските датуми од грчката „Македонска борба” (1904–1908), заклучува дека овој историски период од страна на грчката држава повеќе бил користен како „моќен симбол на националната посветеност”, отколку како област на науч-

но истражување.¹ Ваквото негово гледиште ја потврдува констатацијата дека во грчкото општество бил креиран системски национален историски наратив за „Македонската борба“, кој во различни временски периоди бил соодветно користен во насока на националните интереси на грчката нација и држава. Крајната цел на овој процес е создавање на перцепција и меморија кај грчките граѓани за линеарен развој на грчката национална историја од периодот на војната за независност (1821–1830) до современоста. Имено, „Македонската борба“ била вrameна во грчкиот национален континуитет, т.е. претставена во облик на вооружена реакција на патријаршискиот елемент во османлиска Македонија, поддржан од грчките државни и националистички елементи од Кралството Грција и островот Крит. Целта на овој еднадвор предизвикан конфликт била ослободувањето на Македонија од османлиска доминација. Меѓутоа, историските факти покажуваат дека оваа војна најмалку се водела против „вековниот“ османлиски непријател на „грчката нација“. Напротив, постојат голем број сведоштва во кои грчките вооружени формации не само што ретко дејствувале против османлиската власт, туку честопати биле и во директен сојуз против нивните заеднички непријатели. Како примарна опасност за „елинизмот“ во Македонија биле детектирани Македонската револуционерна организација (МРО), како автохтон субјект произлезен од волјата за слобода на најголемиот дел од македонското православно население, како и плановите на пропагандните институции на соседните балкански нации-држави.

„МАКЕДОНОМАХИТЕ“ – ИНСТРУМЕНТ НА ГРЧКАТА НАЦИОНАЛНА ИНДОКТРИНАЦИЈА

Од научен контекст, забележливо е значењето кое што грчкиот национализам му го придава на периодот на „Македонската борба“. Имено, за неговите потреби во континуитет бил креиран национален наратив кој најчесто бил поврзуван со дејноста, хероизмот и патриотската саможртва на „македономахите“ (грчките борци за Македонија од почетокот на XX век). Овој наратив, кој ги поставил темелите на националниот мит за „македономахите“, бил систематски создаван уште од почетокот на „Македонската борба“ и трае до денес, единствено менувајќи го обликот и на тој начин прилагодувајќи се на потребите на грчкиот национализам.

¹ Gounaris 1997, 99.

Прв ваков изразит пример бил случајот со „контроверзното“ убиство на водачот на грчките вооружени групи во османлиска Македонија – офицерот на грчката армија Павлос Мелас.² И покрај фактот што Мелас загинал во судир со османлиската војска на 13 октомври 1904 година во костурското словеноговорно село Статица, сепак неговата смрт била искористена во создавање на митот за неговата херојска „бесмртност“. Убиството на Мелас, надополнето со неговото потекло од високите атински кругови, службата во грчката армија и неговата претходна национална ангажираност во „македонското прашање“, претставувале одличен предуслов којшто грчките националисти го искористиле во создавањето на неговиот херојски наратив. Во текот на грчката вооружена интервенција во османлиска Македонија, овој наратив се користел пред сè во регрутирање на доброволци за грчките паравоени формации, како и за собирање на финансиски средства за одбрана на „елинизмот“ во Македонија. Според грчкиот историчар Тасос Костопулос, периодот по неговата смрт се карактеризирал со јавно величење на делото на Мелас во грчкиот дневен печат, па дури се одело и дотаму во тврдењата, дека „античка Грција и Рим немале поголем и почист херој од него“.³ Во еден краток временски интервал следеле фестивалски помени во десетици грчки градови со учество на политичари, воени и црковни претставници, манифестации во грчките училишта и спортски клубови, а голем број локални фактори и политички личности се ангажирале во создавање на спомен-обележја или каков било друг придонес кон колективната жалост за убиството на Мелас. Или, како што констатирал Костопулос, „она што тој не успеал да го направи додека бил жив, аристократскиот офицер го постигнал со својата смрт“.⁴

Во овој период грчките националистички кругови често пати практикувале и организирање на средби и посебни собири на „македонмахите“ со претставници на политичките и аристократски кругови во Атина. Ваквата дејност имала за цел да го мотивира грчкиот државен врв во нивно поактивно ангажирање околу процесот на организирање на „Македонската борба“. Така, на пример, уште пред да биде донесена одлуката од грчката влада за започнување на вооружена интервенција во

² Користењето на смртта на Павлос Мелас во национални цели создаде конфузија во грчката историографија околу случувањата на самиот настан. Оттука, во модерниот грчки историски наратив, според историчарот Тасос Костопулос, постојат десет верзии за убиството на Мелас; Κωστόπουλος 2004.

³ Κωστόπουλος 2008.

⁴ Ibidem.

Македонија, во почетокот на 1904 година во грчката престолнина пристигнала поголема група патријаршиски жители од османлиска Македонија, која од порано била врбувана да работи во корист на грчките национални интереси. Нивното присуство во Атина било искористено од страна на грчките иредентисти. Имено, тие успеале да креираат позитивна атмосфера меѓу дел од политичката елита во грчката држава, а во насока на носење на конечната одлука за испраќање на грчки офицери на османлиска територија. Во Атина допатувале: Коте Христов од селото Руља, Павле Киров од селото Желево, Николаос Пирзас од Лерин, Спирос Думас од Битола, и други. Грчките националистички кругови го искористиле нивното присуство и истите ги претставиле меѓу официјалните владини кругови како „најсоодветни“ личности кои што би ја доловиле „жалната“ ситуација на „елинизмот“ и јасната желба на „грчките Македонци“ за помош и соодветна реакција на грчката држава во османлиска Македонија.⁵ Од спомените на Н. Пирзас дознаваме за долгиот разговор меѓу него и грчкиот дипломат Ламброс Коромилас.⁶ Исто така, Пирзас ни пренесува дека по неколку дена слична средба била остварена меѓу Коромилас и Коте.⁷ За сличен настан во текот на „Македонската борба“ во своите спомени раскажува и критскиот „македономах“ Иоанис Каравитис.⁸ Имено, Каравитис бил поканет во вилата на претседателот на грчкиот „Македонски комитет“, Димитриос Калапотакис, со цел да им ја претстави борбата на оние кои што требало истата да ја финансираат. Визуелната слика да биде целосна, во таа пригода критјанинот бил облечен во класична андартска облека која што ја користеле „македономахите“. Откако Каравитис, како главна ѕвезда на настанот, на публиката им ја претставил дејноста на „македономахите“ во југозападниот дел на османлиска Македонија, започнала една отворена дускусија, во која гостите се интересирале во детали за грчката „Македонска борба“.⁹

⁵ *О Македоникос аџив*, 1979, 131.

⁶ Ламброс Коромилас се интересирал за многу аспекти околу ситуацијата во Македонија – како, на пример, што требало да преземе грчката држава против дејноста на МРО? На ова прашање Пирзас одговорил: „Ние треба да си ја вршиме нашата должност, да формираме чети, како дејствуваат тие, така да дејствуваме и ние“. *Παλασταμάτης* 1960, 27.

⁷ *Παλασταμάτης* 1960, 28.

⁸ *Καραβίτης* 1994, 200-203.

⁹ Посебен акцент бил ставен врз финансирањето на борбата, при што Иоанис Каравитис искажал загриженост за недостатокот од финансии, на што, со смирен тон, еден од соговорниците му одговорил: „Едната рака ќе ја пружам во Египет, другата во Америка, и ќе имам 4 милиони“. *Καραβίτης* 1994, 202.

Во тој период, наративот за „хероизмот“ на „македономахите“ е еден од клучните елементи во подигањето на националната свест и во мобилизацијата на грчкото општество. Од приоритетно значење за надворешната политика на Кралството Грција станала одбраната на „елинизмот“ во османлиска Македонија но, исто така, ова прашање го трасирало и внатрешниот политички живот. Грчката новинарка и писателка Калирои Парен во една статија посветена за смртта на Мелас, само неколку дена по неговото убиство, го создавала митот за новите грчки национални херои: „Кој рече дека Грција нема благородни деца! Кој се осмели да се сомнева дека сегашната генерација ја нема доблеста и харизмата на минатите генерации! Кој се осмели да тврди дека повеќе немаме грчки херојски мајки и жени!“¹⁰ Оттука, ваквите натписи само давале дополнителен поттик за идната мобилизација на грчките граѓани во војната која веќе се водела северно од нивните граници.

Крајот на Балканските војни (1912–1913) и приклучувањето на најголем дел од територијата на историска Македонија во рамките на Кралството Грција ја трансформирала улогата за херојскиот наратив на „македономахите“. Новата состојба ѝ овозможила на официјална Атина да ги искористи максимално државните механизми како неопходен чекор кон интеграција на регионот во процесот на градењето на нацијата.¹¹ Тој процес се одвивал преку институционална индоктринација на различните етнички, јазични и културни заедници во грчка Македонија. Како главни носители во трансформирањето на свеста на различните заедници во припадници на грчката нација се пројавувале војската, полицијата, образовните институции, црквата, разните културни друштва, печатените медиуми, јавните манифестации за одбележување на значајни историски датуми од грчката историја, како и соодветните економски политики на грчката држава. Посебно место зазема и трансформирањето на колективната меморија на новите грчки граѓани преку наметнување на грчкиот национален историски наратив, чија крајна цел била нивна преобразба во свесни припадници на грчката нација.

Во таа насока, „Македонската борба“, претставена преку жртвите и хероизмот на грчките „јунаци“, била неопходен предуслов во грчкиот историски национален континуитет, преку кој се креирало поистоветување на новите грчки граѓани со стремезите и целите на грчкиот национализам.

¹⁰ Еф. Εφημερίς τῶν Κυρίων, 24.10.1904.

¹¹ Karakasidou 1993, 19.

Англискиот историчар и социолог Ентони Д. Смит, опишувајќи ја важноста на историјата за романтичарскиот национализам, констатира дека „во споменот за нашите потомци лежи нашата надеж. Таа бара нашата приказна да се утврди, да стане ‘историја’, како приказните на нашите татковци. Во оваа смисла, историјата е предуслов на судбината, гаранција за нашата бесмртност, лекција за потомството. Бидејќи мораме да живееме преку нашето потомство, потомците на нашите семејства, историјата и нејзината лекција мора да ни припаѓа нам и да ја раскаже нашата колективна приказна. Затоа нашите митови, сеќавања и симболи мора да бидат константно обновувани и постојано да се прераскажуваат, за да се обезбеди нашиот опстанок. Нацијата станува постојано обновлива и е потребно повторно раскажување на нашата приказна на секоја генерација од нашето потомство”.¹² Ваквата поставеност во тезата на Смит ја потврдува историската улога која им била доделена на „македономахите” во грчкиот национален наратив. Имено, нивното поистоветување со клефтите и арматолозите од грчката војна за независност го обезбедува историскиот континуитет во националната борба на Грците, кој резултурал со ослободување и приклучување на најголем дел од османлиска Македонија на Кралството Грција. Од друга страна, институционално била конструирана националната симбиоза меѓу борбата на „македономахите” со новата историска реалност на различните заедници во грчка Македонија. Оттука, кај новите припадници на грчката нација се креирала слика за заеднички историски национален идентитет со припадниците на нацијата од Стара Грција. Следствено на тоа, историјата на заедничкото национално потомство требало постојано да се раскажува и обновува со секоја нова генерација, со цел да се зачува „опстанокот на нацијата” од внатрешните и надворешни непријатели.

Во секојдневниот живот на грчките граѓани во Северна Грција, посебно меѓу словеноговорното население, духот на „македономахите” се чувствувал постојано. Бројни населени места биле преименувани по заслужни „херои” од „Македонската борба”, изградени биле споменични обележја на грчките борци за Македонија, а локалните власти, црквата, полицијата и војската, поддржани од централната државна администрација, го контролирале целокупниот процес на индоктринирање на месното население и трансформирање на нивната колективна меморија. Посебно значење им се придавало на групните манифестации, на кои било задолжително присуството на жителите од едно или повеќе насе-

¹² Smith 1986, 208.

лени места. Исто така, биле чествувани значајни датуми поврзани со „Македонската борба” или, пак, биле организирани панихиди во чест на паднати „борци за Македонија”.¹³ Според грчкиот антрополог Анастасија Каракасиду, биле усвоени посебни директиви и протоколи од грчката држава за начинот на реализација на овие манифестации и целите што требало да се постигнат со нив.¹⁴ Според Каракасиду, за време на ваквите церемонии се генерира определен степен на свест, емотивна гордост и чувство на безбедност, особено кога нацијата е соочена со некаква опасност (идеолошка или национална).¹⁵ Што е уште позначајно, ваквите активности преземени од грчката држава имале за цел да создадат чувство за заедничката припадност кон грчкиот национален колектив, кон неговите историски традиции и кон низата негови херојски жртви, а со крајна цел елинизација на словеноговорното население во грчка Македонија.¹⁶ На крај, Каракасиду потенцира: „Постепената трансформација на националната свест кај Славофоните во Северна Грција била постигната преку повторуваните ритуални активности во националните прослави, во комбинација со други долгогодишни политики и практики”.¹⁷

Значајна улога во градењето на „херојскиот” мит на „македономахите” имало и публикувањето на монографии, мемоарски материјали, дневници и документи од периодот на „Македонската борба”. Овој тип на изданија биле издавани од страна на државни институции или, пак, приватни лица и издавачки куќи, а нивниот интензитет зависел од проценката на грчките национални фактори „за опасноста од внатрешна или надворешна природа”. Историчарот Гунарис смета дека грчката ис-

¹³ Секоја година во месец октоври во северозападниот дел на грчка Македонија се прославуваат два настани: почетокот на грчката „Македонска борба” и убиството на грчкиот офицер Павлос Мелас. 2004 година била јубилејна, се прославувала стогодишнината од двата настани. По тој повод, тогашниот поглавар на грчката црква, Христодулос направил тридневна обиколка низ костурскиот округ со извршена панихида за смртта на Мелас и пригодни говори пред населението. Исто така, организиран бил натпревар за учениците од овој дел на грчка Македонија, кои се натпреварувале на темата: „Македонската борба”. Карактеристично е што овој натпревар го организирал леринскиот митрополит Теоклитос, кој со посебен циркулар ги известил директорите на училиштата во неговата епархија. Љоровски Вамваковски 2014, 113-118.

¹⁴ Каракасиду 2007, 349-385.

¹⁵ Каракасиду 2007, 362.

¹⁶ Исто, 363.

¹⁷ Исто, 364.

ториографија околу оваа тема била исполитизирана исто толку внимателно колку и самата „Македонска борба“. Истовремено, според истиот, „битките и жртвите меѓу 1904 и 1908 година биле идентификувани со историските права за кои се сметало дека го оправдуваат грчкиот случај за Македонија“.¹⁸ Пишувано било „новото поглавје“ на грчката национална историја полна со нови херои и легенди, а овој период бил „признат“ како составен дел од грчкиот македонски идентитет, но и значаен лост за социјално издигнување на регионот кој сè уште не бил целосно интегриран во грчката држава.¹⁹

За негувањето на митот за „хероизмот на македономахите“, покрај државните универзитети и нивните историски катедри, биле формирани многубројни институции, какви што се: „Институтот за балкански студии“, „Друштвото за македонски студии“, „Музејот на Македонската борба“, и т.н.²⁰ Главна цел на овие институции е да го негуваат духот на грчката „Македонска борба“ меѓу населението во грчка Македонија, научно да ја презентираат пред меѓународната јавност грчката верзија за овој историски период, како и да се спротистават на балканските национални историографии, пред сè бугарската и македонската, околу историските наративи за османлиска Македонија во втората половина на XIX и почетокот на XX век. Така, на пример, во 1984 година Институтот за балкански студии во Солун организирал шестдневна научна конференција по повод 80 годишнината од почетокот на „Македонската борба“. Конференцијата ја отворил тогашниот грчки претседател Константинос Караманлис, кој во својот поздравен говор потенцирал дека „курсот на една нација е секогаш поврзан со чистотата и длабочината на неговата меморија“, која подразбирала свест за „непрекинатиот континуитет на грчкиот живот од Хомер до денес“.²¹ Според Гунарис, оваа година претставува пресвртна точка во зголемениот интерес за публикации поврзани со грчката „Македонска борба“. Споменатиот Институт за балканолошки студии веќе истата година објавува капитално дело со спомени на шестмина протагонисти од овој историски период.²² Меѓутоа, според Костопулос, овие институции имале и една друга, „скриена“, агенда во публикувањето на мемоарскиот и документарен материјал поврзан со „Македонската борба“. Имено, тој наведува бројни примери за цензура

¹⁸ Gounaris 1997, 33.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Љоровски Вамваковски 2014, 18.

²¹ Gounaris 1997, 25.

²² Ibidem; *О Македонијќос аγώνας*, 1984.

на документи, спомени или дневници на „македономахи“, или, пак, отфрлање од нив на несоодветни делови, па дури и видеоизменување на цели настани и реченици кои не биле во склад со националниот наратив на грчката историографија.²³

Присуството на митот за „хероизмот на македономахите“ и нивниот придонес за грчката нација и држава се чувствува постојано во секојдневниот живот на граѓаните во северна Грција. Во зависност од историскиот контекст и проценките на релевантните државни и национални фактори за опасноста која надвиснувала врз иднината на татковината, овој мит бил интензивиран со цел да се покаже единството во нацијата, но и да се креира страв меѓу нелојалните елементи во грчкото општество. Така, на пример, во бурните 40-ти години од XX век, кога бил загрозен државниот интегритет на грчката држава и била ставена на тест лојалноста на словеноговорното население во грчка Македонија, „државното водство го засили проучувањето на модерната македонска историја и ‘македонската борба’ се разви во моќен симбол на многу потребната патриотска преданост, како и стандардизиран дипломатски аргумент кој ја оправувал загриженоста за иднината на северните покраини”.²⁴ Ваквиот интезитет периодично се чувствувал и во целиот период на Студената војна, за да кулминира по создавањето на независната македонска држава во деведесетите години од XX век.

„ХЕРОИЗМОТ НА МАКЕДОНОМАХИТЕ“:

ПРИМЕРОТ НА ПАВЛОС МЕЛАС

Убиството на Павлос Мелас, самото по себе обвиткано со мистичност, било од круцијално значење во формирањето на митот за овој грчки национален херој. Овој настан бил совршено искористен од грчкиот национализам за потребите тогашната современост, но и за подоцнежните цели на грчката држава. Во тој контекст, ќе го искористиме делот од книгата „Ο Μακεδονικός Αγών και τα εις Θράκην Γεγονότα“ („Македонската борба и настаните во Тракија“), публикувана од Одделот за историја при Генералниот Штаб на грчката армија, како типичен пример за грчкиот национален историски наратив поврзан со смртта на Мелас и креирањето на митот за неговиот хероизам: „Тажната вест за смртта на Мелас брзо стигна до Атина. Камбаните на црквите тажно биеја и до-

²³ Ιός 2002, 45-7.

²⁴ Gounaris 1997, 33.

дека во главниот град и цела Грција многу малку знаеја за неговиот поход во Македонија, сепак за смртта на Мелас се зборуваше како за смрт на национален херој. Бранови од гнев го погодија елинизмот и од еден до друг крај на државата се бараше одмазда. Дотогаш македонскиот проблем го интересираше еден мал дел од целиот грчки народ; но, од тој момент веќе стана борба за преживување на цела нација. Од оваа страна, смртта на Мелас претставуваше вистински крик за подигнување. Негови колеги, офицери, бараа да одат во Македонија за да се одмаздат за неговата смрт и сите Грци сфатија дека животниот интерес на елинизмот се наоѓаше во нејзиниот простор”.²⁵

Националната дејност на Мелас поврзана со „македонското прашање” може да се подели во два периоди: дипломатско-политички и воен, иако меѓу истите е тешко да се постави реска граница. Важен сегмент којшто е искористен во глорификацијата на Мелас, но не и од пресудно значење, била неговата национална активност во периодот пред започнувањето на организираната грчка паравоена интервенција во османлиска Македонија. Најпрвин тој бил член на националистичката организација „Етники етерија” формирана во 1894 година, која се сметала за главен поттикнувач на грчко-османлиската војна од 1897 година, во која учествувал и Мелас. Потоа тој – заедно со други грчки националисти и иредентисти, од кои добар дел и од неговото потесно семејство, како што биле Михаил Мелас, Стефанос и Ион Драгумис – бил еден од најзначајните во подготвителната фаза на грчката „Македонска борба”. Тој посебно се истакнал и во притисокот и убедувањето на грчката влада да ја донесе дефинитивната одлука во нејзиното застанување зад грчката вооружена интервенција во Македонија.²⁶ Сепак, одлучувачка улога во креирањето на херојскиот мит за Мелас било неговото физичко присуство како еден од првите водачи на грчките паравоени формации на територијата на османлиска Македонија и особено неговата смрт во костурската каза.

Првата мисија на Мелас во Македонија датира од почетокот на 1904 година и била последица на одлуката на грчкиот премиер Георгиос Теотокис да се спроведе детално истражување на територијата на средната (централна) зона од османлиска Македонија. Тајната мисија, составена од вооружена група и невооружени поединци, имала за цел да ја испита ситуацијата на терен и да даде мислење дали постојат соодветни

²⁵ Ο Μακεδονικός αγών 153, 154.

²⁶ Љоровски Вамваковски 2014а, 200-201.

услови за започнување на грчка паравоена дејност во „спорните“ македонски области. Планот бил финансиски поддржан од владата на Теотокис, кој во замена барал детално да биде информиран за активностите на оние кои што биле вклучени во мисијата и резултатите кои ќе произлезат од истата.²⁷ За одговорен на мисијата бил поставен капетанот Александрос Кондулис, на кого му била доверена задачата да ги избере останатите тројца офицери. Тој се одлучил за Павлос Мелас, Анастасиос Папулас и Георгиос Колокотронис. Мисијата била строго доверлива тајна на грчкото МНР и оттука, по наредба на владата, само мал круг на луѓе знаеле за истата и за личностите кои ќе заминат во Македонија.²⁸ На офицерите им биле издадени фалсификувани патни исправи, а им било дозволено со себе да земат и по еден придружник.²⁹ Кон групата биле приклучени и претходно споменатите месни македонски патријаршиски, кои во тој период се наоѓале во Атина.³⁰

Текот на самата мисија во Западна Македонија се одвивала на следниот начин. На 29 февруари 1904 година вооружената група се наоѓала на османлиско-грчката граница. После нејзиното преминување на границата и неколкудневното талкање во јужната елинофона зона на османлиска Македонија, на 13 март групата пристигнала во костурската каза. По неколку дена се упатиле кон нивната главна дестинација – словеноговорните села во Корештата (северозападниот дел од Костурско) и јужниот дел на Преспа. Додека се наоѓале во селото Оровник, офицерите добиле писмо од грчкиот конзулат во Битола, преку кое биле известени дека османлиската власт дознала за нивното присуство во Костурско и дека било најсоодветно, за да се прекинат сомнежите, Мелас да ја напушти Македонија.³¹ Тој преку Битола и Солун заминал за Грција, додека остатокот од групата после посетата на еден дел од селата во источниот дел на костурската околина и на дел од леринските села, исто така, ја напуштиле територијата на османлиска Македонија.³²

²⁷ Michalopoulos 2013, 231.

²⁸ Мелас 1926, 180.

²⁹ Мнозинството од тие што биле одбрани потекнувале од островот Крит, бидејќи се сметале за најсоодветни за извршување на оваа мисија. Кондулис го одбрал Ефтимис Каудис, Колокотронис и Мелас се одлучиле за Георгиос Диконимос (Макрис) и Георгиос Перакис, додека Папулас за придружник го избрал Апостолос Трагас, по потекло од Акарнанија. Dakin 1966, 175.

³⁰ Во оваа група се наоѓале Коте Христов од селото Руља, Павле Киров од селото Желево, Николаос Пирзас од Лерин и други.

³¹ Трайкова 2002, 153.

³² Макрис, Перакис и Каудис добиле дозвола да останат со Коте во Костурско.

Од строго доверливиот документ на грчкото Министерство за надворешни работи од 26 февруари 1904 година дознаваме за целта на гореспоменатата мисија. Според истиот, четворицата офицери добиле наредба да го истражат проблемот околу наводниот терор на „Бугарите“ врз „грчкиот елемент“ во тој дел на Македонија, а воедно и да испитаат дали било можно „да се организира месна одбрана за одбивање на горенаведените напади и засилување на грчкиот елемент“.³³ Исто така, од офицерите се барало да го проучат теренот и можноста за внесување на оружје и негово складирање на безбедни места. Сосема на крај, од документот дознаваме дека по презентирањето на резултатите од нивното теренско истражување, било одлучено грчката влада да преземе соодветни мерки.³⁴

Втората мисија на Мелас во османлиска Македонија се случила во втората половина на месец јули 1904 година. Тој во придружба на Лакки Пирзас ја посетил јужната елинофона зона на Македонија, т.е. градовите Кожани и Сјатиста. Главна цел на оваа мисија била да се испита расположението меѓу македонското елинофоно население за можноста за формирање на вооружени групи кои би се бореле против силите на МРО во средната зона на Македонија, пред сè во областите на Костур, Лерин, Воден, итн.³⁵

Третата и последна мисија на Мелас била реализирана во раната фаза на грчката „Македонска борба“, односно откако официјална Атина преку грчкиот „Македонски комитет“ започнала да испраќа грчки паравоени формации во делови од османлиска Македонија. Од страна на „Македонски комитет“ тој бил назначен за „генерален водач на четите во областа Битола – Костур“.³⁶ Вооружената група на Мелас ја поминала османлиско-грчката граница на крајот на август 1904 година, додека првиот вооружен судир со османлиската војска се случил на 19 септември 1904 година во селото Неред. Имено, во добро организираното село од страна на МРО, „македономахите“ влегле со цел да „казнат“ петмина членови на револуционерното движење.³⁷ Но, наместо тоа, групата набрзо дознала дека во Неред се наоѓа османлиска војска. Согласно со инструкциите да се избегнува било каков контакт со месните османлиски власти, но и од убедувањата, пред сè на Мелас, дека од војската не им се

³³ *О Македоникὸς ἀγών*, 328

³⁴ Исто, 328.

³⁵ Трайкова 2001, 75-89.

³⁶ *Иστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους*, 239.

³⁷ Литоксоу 2004, 70.

заканува никаква опасност, тие спокојно тргнале да го напуштат селото. Кога веќе тие се наоѓале на сигурно, надвор од селото, османлиската војска, која впрочем го следела нивното движење, извршила напад, во кој бил убиен Филипос Капетанопулос.³⁸

На 7 октомври четата на Мелас добива засилување од околу 25 до 30 „македономахи“ испратени од Комитетот во Атина.³⁹ Чувствувајќи се воено моќен, водачот на грчката чета се одлучил одново да навлезе во Неред. Информациите⁴⁰ кои ги добил, дека во селото се наоѓа чета на револуционерната организација, се покажале точни. Во тој период во Неред се одржувал состанок на дел од раководителите на МРО од леринската и костурската околија.⁴¹ Разбирливо дека ваква шанса Мелас нема да испуштел. Со голема вооружена сила и точни информации за местоположбата на македонските револуционери, тој видно возбуден од можноста за прв директен судир со чети на МРО, сметал дека акцијата ќе ја реализира со целосен успех. На 10 октомври „македономехите“ ги опколиле куќите во кои се наоѓале комитите и започнале координиран напад. Сепак, планот бил неуспешен и по силниот отпор од страна на македонските чети, грчките борци биле принудени да го напуштат селото.⁴²

По неуспехот во селото Неред, Мелас одлучил да се ослободи од добар дел од борците. Тој бил свесен дека толку голема чета (околу 70 „македономахи“) била тешко да се контролира, координира и да се

³⁸ Османлиските власти од убиството на Капетанопулос дознале за поврзаноста и координацијата на „македономехите“ со грчкиот конзулат во Битола. Имено, во облеката на убиениот „македономех“ било најдено писмо на Мелас наменето за битолскиот конзул Калергис. Тоа предизвикало силна реакција и османлиски демарш до грчката влада, кои резултирале со отповикување на грчкиот конзул од Битола. Литоксоу 2004, 70.

³⁹ Станува збор за „македономахи“ дојдени од грчката држава, островот Крит и јужната елинофона зона на Македонија, раководени од Воланис, Пулакас и разбојникот Караливанос.

⁴⁰ Според Каравитис, информациите до Мелас ги доставил свештеникот на селото Неред, кој точно им ја посочил куќата во која се сместени комитите. *Καταβίτης* 1994, 110.

⁴¹ Во селото Неред се наоѓале војводите Георги Поп Христов, Коле Мокренски, Христо Цветков и Козинчев, додека денот пред нападот на „македономехите“ селото го напуштил Тане од Горничево со својата чета. Попхристов 1933, 59.

⁴² По силниот отпор од страна на македонските револуционери, грчките борци биле принудени да го напуштат селото поради опасноста од активирање на селската милиција од околните села, но и поради приближувањето на ноќта, со што нивните позиции и нивната безбедност секако дека би биле загрозени. Во битката единствено бил ранет еден борец, Скалидис. *Καταβίτης* 1994, 112, 113.

одржува дисциплинирана, но и дека истата лесно можела да биде откриена од османлиските власти. Од друга страна, Мелас сакал да се ослободи од оние борци кои имале „разбојничко минато” и се покажале како „некорисни и штетни”.⁴³ Плановите биле, после делумното организирање на дел од Костурско, грчката паравоена формација да навлезе, преку Корештата, во битолската околија, стационирајќи се во селото Магарево.⁴⁴ Предвидено било најпрвин да се реализира советување во селото Желево со групата на водачот Ефтимеос Каудис. Последниот не се одзвал и се однесувал крајно игнорантски на претходните барања за средба на генералниот водач. Тогаш Мелас одлучил со чета од 35 борци да замине во Желево. Патот го водел преку село Статица. Тој ги игнорирал предупредувањата од своите блиски соработници да претстојуваат надвор од селото во текот на ноќта и дека низ Статица редовно поминувала османлиска војска. На 12 октомври вечерта се стационирал во неколку куќи од селото. Очигледно дека тој имал доверба и не се плашел од војската. Тоа се потврдува и со фактот што наредниот ден, 13 октомври, кога добил сигурни информации дека се приближувала војска од село Конолади, Мелас спокојно рекол: „ќе дојде и ќе замине”.⁴⁵ Но несомнено власта имала точни информации дека во Статица се наоѓа нерегуларна вооружена група, по која веднаш започнала да трага. Мелас до последниот момент се надевал дека ќе го избегне вооружениот судир, но на крај бил принуден на тоа и во неколкучасовната престрелка единствено тој бил убиен, додека седуммина „македономахи” биле уапсени. Останатите, користејќи ја темнината во ноќта, успеале безбедно да се повлечат од селото Статица.⁴⁶

Накратко, тоа беа историските факти за присуството и смртта на Павлос Мелас во османлиска Македонија. Оттука па натаму започнува градењето на митот за херојот кој „го дал животот за елинизмот и слободата на Македонија”. Следствено на тоа, во градењето на неговиот мит грчките национални институции создавале наратив преку кој се величала неговата национална посветеност и хероизам, додека одредена суштинска анализа на неговата дејност и „компромитуирачките” историски факти биле длабоко заклучени во сферата на недопирливоста.

⁴³ Исто, 116.

⁴⁴ *Историја του ελληνικού έθνους*, 240.

⁴⁵ Битовски 2001, 120.

⁴⁶ Подетално за убиството на Павлос Мелас види кај: Битовски 2001, 120-127; Силјанов 2004, 173-181.

Како и да е, во продолжение ќе претставиме одредени факти и гледишта кои секако не се во сообразност со митот граден за Мелас. Во грчката национална нарација „Македонската борба“ (и нејзиниот најголем симбол – Павлос Мелас) е претставена како војна за ослободување на османлиска Македонија. Следствено на тоа, ако Македонија се наоѓала под османлиска доминација, тогаш би било разбирливо дека грчките паравоени формации требало да војуваат против османлиската власт. Меѓутоа, од самите документи на Комитетот, во пракса, преку дејствувањето на Мелас, се воочува дека османлиската администрација и власт биле доживувани како сојузници и дека најчесто, секогаш кога било можно, се избегнувале директни судири со османлиските вооружени сили.⁴⁷ Ваквата перцепција на Мелас во два наврати се покажала кобна за неговата вооружена формација, а во вториот случај тој платил и со својот живот. Имено, најпрвин, во селото Неред, тој не наредил повлекување од селото по навлегувањето на османлиска војска, сметајќи дека тие таму дошле да ги прогонуваат членовите на МРО. Според неговиот соборец, Иоанис Каравитис, „Мелас имаше една настојчива, но погрешна идеја, дека Турците се преправаат дека не нè гледаат нас (...)“.⁴⁸ Сепак, под притисок на останатите „македономахи“, групата започнала да се повлекува, а во хаосот кој настанал, од османлиската војска бил убиен споменатиот Капетанопулос. Истата невнимателност кај Мелас се случила и на 13 октомври 1904 година. Неговите соборци барале да заминат од селото откако се дознало дека османлиска воена единица се упатила кон Статица од блиското село Кономлади. Сепак, тој стриктно наредил да останат скриени, уверен дека војската била на минување и дека тие не се во никаква опасност.⁴⁹ Оттука, лошата перцепција и невнимателност на Мелас се директна причина за неговата смрт во селото Статица.

Логично на горенапишаното, се поставува прашањето – против кого војувале грчките паравоени формации во османлиска Македонија? Во Уставот на грчкиот „Македонски комитет“, во член 2, била наведена целта на оваа организација: „Одбрана на елинизмот во Македонија, Тракија, Епир и Албанија, против секој обид за негово ослабнување и враќање на селата или поединците, кои насилно биле принудени да се отце-

⁴⁷ Иоанис Каравитис нагласил дека грчкиот „Македонски комитет“ децидно наредил: „избегнувајте го аскерот колку што можете“, но во случај да морале да војуваат со нив, „подобро е да се предадете отколку да бидете убиени“. *Καταβίτης* 1994, 124.

⁴⁸ *Idem*, 97.

⁴⁹ Литоксоу 2004, 74, 75.

пат и насилно остануваат во шиизмата во неговите редови”.⁵⁰ Според ова, грчката вооружена интервенција во Македонија била замислена како „одбранбена”, додека паравоените групи се планирало да дејствуваат единствено дефанзивно во заштита на „грчкото” патријаршиско население.⁵¹ Според Костопулос, ваквата почетна конципираност подразбирала дека овие формации би извршувале неформална „полициска должност” во служба на османлискиот општествен поредок.⁵² Сепак, праксата покажала дека дејноста на овие групи била офанзивна, насилна и терористичка, првенствено насочена кон дел од македонското население. Ова население сè до периодот на формирањето на Егзархијата (како и останатото христијанско население на османлискиот Балкан) црковно ѝ припаѓало на Патријаршијата. Врз основа на милет системот, како и тогашните критериуми поставени од грчката национална идеологија, целото население што било под јурисдикција на Патријаршијата во Османлиската Империја се сметало за дел од „грчкиот етникум”. Меѓутоа, по формирањето на Егзархијата во 1870 година, а потоа и со навлегување на романската пропаганда, дел од православните христијани на Балканот ја напуштиле јурисдикцијата на Патријаршијата. Оттука, главна цел на грчките паравоени формации била да го вратат македонското население во Патријаршијата, т.е. кон „елинизмот”. „Македонската борба” не се водела за ослободување на „грчкото” население во Османлиската Империја, бидејќи таа не била насочена кон територии со грчкоговорно население, а напротив, со јасна намера, со помош на оружјето, вооруженото насилство и теророт, да се освојат душите на македонското словеноговорно христијанско население. Грчката паравоена организација користела најразлични методи за да го принуди македонското население да се откаже од Егзархијата и да се придружи кон „духовното водство” на Цариградската патријаршија. Така, на пример, при посетата на селото Прекопана за време на последната експедиција на П. Мелас во Македонија биле убиени влијателните егзархисти, свештеникот и учителот, кои според логиката на Мелас „имаа важно место во Комитетот”, т.е. МРО. Потоа, пишува Мелас, „ги поканив сите селани, посебно старешините кои порано беа православни (патријаршисти, б.н.), и им укажав со топол пријателски говор да се вратат во православието (Патријаршијата, б.н.)”.⁵³ Во продолжение водачот ги „замолил” присутните селани да се

⁵⁰ Μεγάλη Στρατιωτική και Ναυτική Εγκυκλοπαίδεια, 438.

⁵¹ Michalopoulos 2013, 264.

⁵² Kostopoulos 2019, 3.

⁵³ Τσάμης 1975, 449-461.

изјаснат за нивните црковни и „национални“ чувства, потенцирајќи дека ќе го почитувал нивниот избор, „но дека на никого нема да дозволам да врши притисок врз Грците (патријаршисти, б.н.) и да ги тера насилно да се отцепуваат”.⁵⁴ Откако Мелас ја завршил агитацијата, им наредил на жителите на Прекопана „да дадат заклетва за преданост и верност кон православието и, второ, да поднесат исто таква изјава пред кајмакот и митрополитот”, но и да побараат од вториот, во рок од 10 дена, да им испрати грчки свештеник и учител. На крајот тој отворено им се заканил на селаните дека, по заклетвата која ја дале, „ако некој од нив отстапи од ветеното ќе го сметам за Бугарин и човек кој ја погазил својата заклетва, па според тоа и соодветно ќе го казнам”.⁵⁵ Ова претставувало само еден од мноштвото на вакви или слични на овие настани кои се случиле во текот на грчката „Македонска борба”. Воочлива е употребата на закани, уцени, насилство и убиства врз месното македонско население, со единствена цел да се влијае врз нивната психа, т.е. да им се всади страв и да им се наметне дека единствено решение било прифаќањето на црковната и „националната” определба диктирана од грчката пропаганда.

Една од работите што ретко се споменува во грчкиот историски наратив е погрешната перцепција на Мелас во однос на расположението кон „елинизмот” на самопрогласениот, од нивна страна, грчки елемент во османлиска Македонија. Имено, во грчката историографија е потенцирано дека грчките вооружени чети биле дочекани со ентузијазам и радост од жителите во словеноговорните села од југозападна Македонија. Тоа биле истите оние населени места каде пред неполна година населението масовно учествувало во Илинденското востание предводено од МРО. Оттука, во најмал случај е контрадикторно истото тоа население да ја прифати дејноста на грчките офицери, која се темелела пред сè на агитација против македонското револуционерно движење. Но, на што се должело ваквото убедување на Мелас? Најпрвин треба да се спомене дека офицерите за време на својата прва мисија со себе носеле голема сума на пари, или како што констатира Костопулос, грчките „посетители” на македонските селани им поделиле околу 400 турски лири.⁵⁶ Во едно писмо на Мелас до сопругата Наталија, од времето на неговата прва обиколка, испратено од селото Оштима, тој пишува: „(...) една паричка ваму, едно шеќерче таму, едно добро зборче, еден бакнеж

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ Κωστόπουλος 2018.

на децата, веднаш ги привлекуваа родителите”.⁵⁷ Грчкиот офицер ја искористил катастрофалната материјална и финансиска положба во која се наоѓале македонските селани во постилинденскиот период. Исто така, самото присуство на вооружена група во нивното село генерирале состојба на страв меѓу населението или како што ќе заклучи британскиот хуманист и патеписец Хенри Ноел Брејлсфорд: „(...) стравот е повеќе од чувство. Тоа е телесно заболување, болест на земјата (...)”.⁵⁸ Оттука, минатото искуство ги научило македонските селани да се прилагодуваат кон секоја туѓа вооружена сила којашто ќе го посети нивното населено место, а со цел да избегнат какви било реперкусии по нивниот живот и имот. Од друга страна, присуството на Коте и неговите следбеници за време на целиот тек на мисијата ѝ давале исклучително чувство на безбедност на офицерската група. Целта на Коте била токму да ги посетат оние села кои биле под негово влијание, каде што имал сигурна база, т.е. „Кралството на Коте”, како што што во неговите спомени нагласил критјанинот Ефтимииос Каудис.⁵⁹ Истовремено, погрешната перцепција на Мелас околу расположението на месното население се должела и на фактот што офицерите за време на посетата на одредени села најчесто остварувале средби со грчките учители, свештеници и поединци кои од порано биле врбувани, најчесто од костурскиот митрополит Каравангелис, да делуваат во корист на грчката пропаганда. Оттука, тие го зборувале она што сакале да го слушнат Мелас и неговите колеги. Во градењето на погрешна перцепција за македонското словенско население – дека припаѓа или е наклонето кон „елинизмот” – грчкиот офицер го занемарил фактот дека истото било словеноговорно, со различна култура и обичаи, со кое многу тешко се разбирал, а во комуникацијата со истото најчесто користел преведувач.⁶⁰ Мелас се водел според тогашниот државен наратив на официјална Атина, кој тврдел дека оние кои останале под јурисдикција на Патријаршијата биле вистински „Грци”, ако не по јазик, тогаш според нивното „потекло” и некакво си „национално чув-

⁵⁷ Μελά 1926, 253.

⁵⁸ Брејлсфорд 2003, 89.

⁵⁹ Хотџиџис, 1996, 56.

⁶⁰ Во писмо од костурското село Габреш, од 16 март 1904 година, Павлос Мелас ѝ пишува на својата сопруга Наталија за тековните активности на грчките офицери, при што на следниот начин ја опишал средбата со првенците на селото: „Попладнето околу 5 часот по покана на Коте се собраа во нашата соба 12 првенци. На нив течно и убедливо, преведуваше Пирзас, им се обрати на македонски Коте. Им кажа многу работи, но јас се ограничувам на тоа дека сè беше согласно со нашата идеја, а тонот на неговиот глас покажуваше дека зборува искрено”. Μελά 1926, 243.

тво”.⁶¹ Во таа насока, националистичка елита и националните институции во Атина создале посебна национална нарација, која требало да „докаже” дека македонското население било грчко по потекло. Оваа „приказна” најчесто била користена за пропаганда меѓу самото население во Македонија, а најдобро се забележува токму во периодот на грчката „Македонска борба”. Имено, тогаш се тврдело дека „Македонците биле Грци уште од времето на антиката”, но со доаѓањето на Словените на Балканот биле словенизирани, и дека било „крајно време” тие повторно да бидат елинизирани.⁶²

Павлос Мелас, кој бил под силно влијание на Ион Драгумис, имал создадено сосема погрешен став и околу составот на грчките вооружени формации во османлиска Македонија. Имено, тој бил индоктриниран од страна на Драгумис, додека овој се наоѓал во служба во грчкиот конзулат во Битола (1902–1903), дека месното население било целосно подготвено и ентузијазирано да ја преземе одговорноста и водечката улога во грчките вооружени групи. За време на офицерската мисија настанал и конфликт околу ова прашање. Папулас и Колокотронис верувале дека елинизмот во Македонија може да се спаси единствено со испраќање на моќни вооружени групи од Грција, додека Мелас, воодушевен од „борбениот дух” на месното македонско население и одличните впечатоци од мисијата – кои, како што видовме, во најголем дел зависеле од присуството на Коте и неговите приврзаници – сметал дека било доволно да се даде единствено помош во оружје, муниција и финансии.⁶³ На крај, нетрпеливоста меѓу офицерите резултирала со двобој меѓу Мелас и Колокотронис, кој се случил во Атина на 28 мај 1904 година, во кој Колокотронис бил полесно повреден.

Приврзаниците на идејата за создавање на грчки вооружени групи од месно патријаршиско население, во прв ред Мелас и Драгумис, сметале дека тоа би претставувало најсилен аргумент за грчкото присуство во Македонија и за грчките чувства на патријаршиските верници. Драгумис сметал дека активното паравоено мешање на Грција во „македонското прашање” ќе ја изложило грчката држава на османлискиот притисок и на европскиот суд. „Грчката одбрана”, како што Драгумис ја

⁶¹ Livaniос 2006, 60, 66.

⁶² Ваков пример на пропаганда, од многубројните примери во историјата, забележуваме во случајот со поранешниот костурски војвода Коте Христов, кој токму со ваква конструкција бил привлечен да работи за грчката оружена пропаганда од страна на костурскиот митрополит Германос Каравангелис. Каравангелис 2000, 16.

⁶³ *Ιστορία του ἑλληνικοῦ ἔθνους*, 239.

замислувал вооружената интервенција против „бугарските банди” во Македонија, требала да се води од локалното население под превезот на спонтано организирање, а со цел да се дискредитираат бугарските тврдења и претензии кон територијата и населението на османлиска Македонија и да се убеди Европа во грчкиот национален идентитет на православните Словени.⁶⁴

Во секој случај, времето ќе покаже дека грчката влада одлучила да се конфронтира вооружено со структурите на МРО преку паравоени платенички формации, формирани на грчка територија. Овие борбени структури биле составени, пред сè, од жители на Кралството Грција и островот Крит (автономна област под управа на Османлиската Империја), како и од поединци од османлиска Македонија кои во почетниот период скоро секогаш биле под водство на грчки офицери. Првобитната дејност исто така покажала дека многу мал дел од месните Македонци биле подготвени да се вклучат во редовите на грчките паравоени формации. Прв кој го видел тоа бил Мелас, кој набрзо го променил својот став, посебно по неговата мисија во Македонија од јули 1904 година, кога престојувал во градот Кожани и неговата околина. Тогаш тој се уверил дека не постои никаква сериозна грчка организација и можност за организирање вооружени групи исклучиво од месно население.

Сосема на крај, една од активностите кои не се целосно анализирани во грчкиот историски наратив за Павлос Мелас се и убиствата извршени од неговата вооружена група врз поединци од локалното население. Ако грчката паравоена интервенција била замислувана како „одбранбена”, тогаш според нејзините идејни творци, меѓу кои и Мелас, најпрвин требало да бидат освоени предвидените „грчки” територии и население. Имено, нивното „освојување” значело и нивно врамување во замислената рамка на елинизмот, за веднаш потоа тие да бидат „бранети”, но не од османлиските власти, туку од структурите на МРО или пак од институциите на бугарската и романската пропаганда во османлиска Македонија. Тоа значело користење на најразлични методи од страна на грчките вооружени формации, меѓу кои и убиства, со цел најпрвин да им се одмаздат на противниците, а потоа, предизвикувајќи страв и несигурност кај останатото население, истото да го „вратат” кон елинизмот, т.е. повторно да го приклучат во рамките на Патријаршијата и грчкиот образован систем. Ваков тип на убиства биле извршени во текот на тре-

⁶⁴ Kaliakatsos 2013, 58.

тата мисија на Мелас; патем речено, „грчкиот херој“ психолошки не бил подготвен на вакви чекори, иако самата замисла на вооружената дејност го налагала истото.⁶⁵

БИБЛИОГРАФИЈА

- Dakin Douglas, *The Greek Struggle in Macedonia 1897-1913*, IBS, Thessaloniki, 1966.
- Gounaris C. Basil, „Social Gatherings and Macedonian Lobbying: Symbols of Irredentism and Living Legends in Early Twentieth – Century Athens”, *Greek Society in the Making, 1863-1913*, 1997.
- Gounaris C. Basil, „Reassessing Ninety Years of Greek Historiography on the ‘Struggle for Macedonia’ (1904-1908)”, in: Yannakakis, Peter Mackridge-Eleni, eds., *Ourselfes and Others. The Development of a Greek Macedonian Cultural Identity Since 1912*, Oxford and New York, 1997.
- Kaliakatsos Michalis, „Ion Dragoumis and ‘Machiaveli’: Armed Struggle, Propaganda and Hellenization in Macedonia and Thrace (1903-1908)”, *Journal of Modern Greek Studies*, Volume 31, Number 1, May 2013.
- Karakasidou Anastasia, „Politicizing Culture: Negating Ethnic Identity in Greek Macedonia”, *Journal of Modern Greek Studies*, May 1993.
- Karakasidou Anastasia, „Affections of a Greek Hero: Pavlos Melas and heroic representations in Greece”, *Identities and National Memories in the Balkans*, Maria Todorova, editor, London: Hurst and Company, 2004.
- Kostopoulos Tasos, „‘Faire la police dans un pays étranger’: Greek Macedonian Comitadjis between Irredentism and Ottoman Paramilitarism (1904-1908)”, Paper presented at the International Workshop *Armed groups, organized violence and the Euro-Mediterranean spaces (1870-1914)*, Rome, 23 January 2019.
- Livanios Dimitris, „The Quest for Hellenism: Religion, Nationalism and Collective Identities in Greece (1453-1913)”, *The Historical Review*. Vol 3, 2006.
- Michalopoulos Georgios, *Political parties, irredentism and the Foreign Ministry: Greece and Macedonia, 1878-1910*, University of Oxford, 2013.
- Smith D. Anthony, *The Ethnic Origins of Nations*, Oxford, 1986.

⁶⁵ Непосредно пред вооружената група на Мелас да ги започне убиствата во македонските села во Костурско и Леринско, тој емотивно се исповеда во писмо до неговата сопруга Наталија: „Треперам и возбуден сум кога ќе помислам дека јас, што ниту мравка никогаш намерно не сум згазнал, од утре ќе убивам, можеби ќе убијам дури и луѓе; треперам, ама сум нестрплив да го направам тоа “. Μελά 1926, 374.

Εφ. Εφημερίς των Κυριών, 24.10.1904.

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Τόμος ΙΔ: Νεώτερος Ελληνισμός από το 1881 ως το 1913, Αθήνα, 1977.

Ιός, *Τα μυστικά του βούρκου. Εθνικές πλαστογραφίες*, Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, 7.7.2002.

Καραβίτη Ιωάννου, *Μακεδονικός αγών (Απομνημονεύματα)*, Τόμος Α', Εισαγωγή, Επιμέλεια, Σχόλια Γιώργος Πετσίβας, Αθήνα, 1994.

Κωστόπουλος Τάσος, *Ποιος σκότωσε τον Παύλο Μελά*; Εφ. Ελευθεροτυπία, 10.10.2004.

Κωστόπουλος Τάσος, *Ο αληθινός Παύλος Μελάς*, εφ. Η Εφημερίδα των Συντακτών, 14.10.2008.

Μεγάλη Στρατιωτική και Ναυτική Εγκυκλοπαίδεια, Τ. IV, Αθήνα, 1929.

Μελά Νατάλια, *Παύλος Μελάς*, Αθήνα, 1926.

Ο Μακεδονικός Αγώνας : απομνημονεύματα, (Π. Αργυρόπουλος, Αλεξ. Ζάννας, Α. Σουλιώτη-Νικολαΐδη, Ναούμ Σπανού, Β. Σταυροπούλου), Εκδ. Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Θεσσαλονίκη, 1984.

Ο Μακεδονικός αγών και τα εις Θράκην γεγονότα, Γενικόν επιτέλειον στρατού; Διεύθυνσις ιστορίας στρατού, Αθήνα, 1979.

Παπασταμάτη Πάνου, „ Ο οπλαρχηγός καπετάν Λάκης Πύρζας”, περ. Αριστοτέλης, τευχ. 20, Φλώρινα, μάρτιος-απρίλιος, 1960.

Τσάμης Παύλος, *Μακεδονικός Αγών*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη, 1975.

Χοτζίδης Άγγελος Α., *Ευθύμιος Καούδης. Ένας Κρητικός αγωνίζεται για τη Μακεδονία: Απομνημονεύματα (1903-1907)*, Μουσείο Μακεδονικού Αγώνα, Θεσσαλονίκη, 1996.

Битовски Крсте, *Грчката „македонска борба”*, Скопје, 2001, 120.

Брејлсфорд Хенри Ноел, *Македонија; Нејзините народи и нејзината иднина*, Скопје, 2003.

Каравангелис Германос, *Македонската борба (мемоари)*, Скопје, 2000.

Καρακασίδου Αναστασιја, „Πρωτοκόλ и парада: Како се славеше нацијата во Северна Грција”, *Откако војната заврши*, Марк Мазовер, Евро Балкан, Скопје, 2007.

Литоксоу Димитрис, *Грчката антимакедонска борба I; Од Илинден до Загоричани (1903-1905)*, Скопје, 2004.

Љоровски Вамваковски Димитар, *Политичката реалност и изумирањето на митот за Давид и Голијат: Македонија и Грција на Балканот*, Скопје, 2014.

Љоровски Вамваковски Димитар, „Грчката политика кон Османлиска Македонија (1900-1903): Период на реорганизација и дуализам”, *Историја*, Скопје, 2014.

Попхристов Георги, *Револуционата борба во битолскиот округ*, Софија, 1933.

Трайкова Весела, „Към възприемане на андартската идея – първи стъпки на гръкото правителство и македонския комитет (декември 1903 – май 1904 г.)”, *Исторически преглед*, км. 3-4, 2002.

Трайкова Весела, „Тайната мисия на Мелас в Кожани (Един малко известен епизод од зараждането на андартското движење)” *Македонски преглед*, бр.3, 2001.

Dimitar LJOROVSKI VAMVAKOVSKI
Institute of National History, Skopje

THE ACTIVITY OF THE GREEK MAKEDONOMACHOI
IN OTTOMAN MACEDONIA: BETWEEN NATIONAL MYTH
AND HISTORICAL REALITY

(summary)

In the national interpretation of a certain period, it is necessary for the historical narrative to find, and even to invent, specific events and personalities through which the members of the nation will be recognized with their heroic past. Their glorification and heroism placed in a specific national time and space shape the whole picture of the national myth. By entering the names of certain individuals in the wider national narrative by the state, they are removed from the sphere of public interpretation and given a special status of national heroes, emphasizing their personal and material contributions and sacrifices in the creation of the nation.⁶⁶ The greek heroes of this period are characterized by their use in state, national and party mobilization in all segments of greek society. Hence, let us end with the contemporary events, when one of the main slogans of the big national protest in Athens on February 4, 2018, dedicated to the then developments around the “Macedonian question”, was: “Strong, strong, in the footsteps of Melas!”⁶⁷. While, a few months later, during the June three-day parliamentary debate on the Prespa Agreement, Melas's national activity in Ottoman Macedonia was one of the main arguments of the MPs from “New Democracy” and “Golden Dawn” against the recognition of the macedonian identity and language.⁶⁸ Consequently, numerous institutions and bodies of the Greek state, political organizations, the church and private associations were involved in creating the myth of Melas and the rest of the “makedonomachoi”.

⁶⁶ Karakasidou 2004, 200.

⁶⁷ Κωστόπουλος 2018.

⁶⁸ Idem.

